

**PROBLEMATIZACIJA I MOGUĆNOSTI KONCEPCIJE
MANJINSKE KNJIŽEVNOSTI – PRIMER ROMANA
ČEFURJI RAUS! (JUŽNJACI MARŠ) GORANA VOJNOVIĆA**

Na primeru romana *Čefurji raus!*, Gorana Vojnovića tekst preispituje koncept manjinske književnosti iz perspektive njegove tri karakteristike: jezika, politike i kolektivnosti. Ukoliko je jezik u romanu istaknuto obojen postajanjem-manjinskim (tj. deteritorijalizacija slovenačkog), politika i kolektivnost su, kao druge dve karakteristike manjinske književnosti, iz naše istorijske perspektive dobile drugu konotaciju – deteritorijalizacija većinskoga jezika važno opisuje i posledice njihove tranzicije: „politizaciju“. Zato je u aplikaciji Delez i Gatarijevog razumevanja manjinske književnosti u doba postsocijalizma, odnosno post-tranzicije, važno razumevanje promene društvenog konteksta. U tom pogledu se pitanje političkog stalno udaljava, odnosno potisnuto je u drugi plan, a na njegovo mesto je stavljeno pitanje društvenog (kao glavno pitanje političkog). Zbog toga možemo reći da fundamentalne društvene nejednakosti ne postoje samo u smislu političke-društvene realnosti, već ih možemo iskusiti naročito u obliku jedne druge kulture, kulture koja se doživljava kao strana – manjinska književnost.

Ključne reči: manjinska književnost, deteritorijalizacija, tekst, jezik, *Čefurji raus!*, Goran Vojnović, Gilles Deleuze, Félix Guattari

Postajanje-tekst

U radu se bavimo koncepcijom „manjinske književnosti“, koju su književnom (i filozofskom) svetu predstavili Žil Delez (Gilles Deleuze) i Feliks Gatari (Félix Guattari) – tj. ideje, koju su stvorili kroz tumačenje

* rokbozovicar@gmail.com

** Rad je nastao u okviru autorovih doktorskih studija (predmet Teorije romana – prof. dr. Popović), koje finansira Evropska Komisija. Članak iskazuje poglede autora, Evropska Komisija nije odgovorna za informacije i podatke koji se u njemu nalaze.

književnog dela Franca Kafke.¹ Iako je njihovo tumačenje (i tumačenje kod njih sigurno nije prava reč!) Kafke jako kritikovano, (Edmunds, 2010: 351) to nimalo ne smanjuje mogućnosti samog koncepta manjinske književnosti za njenu dalju upotrebu i aplikaciju. Kritičari su, međutim, dokazivali njihovo selektivno korišćenje Kafkine misli i njeno prilagođavanje njihovom filozofskom sistemu. Ali svejedno, koncepcija manjinske književnosti ne može biti falsifikovana s partikularnom činjenicom o (na primer Kafkinoj) književnosti, moć odbacivanja pripada isključivo teoriji (Habjan, 2014: 11, 156).

U prvom delu ćemo razmatrati naše shvatanje koncepta manjinske književnosti, koji ćemo u nastavku preispitati na primeru romana *Čefurji raus!* (2008; srpski prevod *Južnjaci marš*) slovenačkog pisca Gorana Vojnovića, naime iz perspektive tri karakteristike manjinske književnosti: jezika, politike i kolektivnosti. Izabrali smo ovaj roman zato što je čuveno i uticajno delo (prevodi i nagrade), te zato što je ipak prvenac koji sa sobom nosi neku novinu (ili potencijalnost), a istovremeno i zbog njegove tematike. Svakako, bilo bi zanimljivo dalje istraživanje elemenata manjinske književnosti u Vojnovićevom drugom romanu *Jugoslavija, moja dežela* (2011). U tu svrhu, roman *Južnjaci marš* nećemo čitati u smislu akademske delatnosti traganja označenog i još manje označitelja, izbeći ćemo imaginarno davanje značenja (tumačenje), već ćemo pokušati da književno delo otvorimo kroz njegovu političnost. Naravno bez pretenzija da su nauka o književnosti i književni diskurs u bilo čemu metafora (ili ogledalo) šire društvene borbe. Ali, gde je onda mesto ovoj borbi?

Koncept manjinske književnosti savremenog čitaoca podstiče da u književno delo ulazi ne da bi bio opterećen kategorijama žanra, tipa, modela i stila. Manjinska književnost (postajati-manjinskim) znači pisati protiv struje i iz jezičkog prostora koji je potpuno heterogen. Znači deteritorijalizaciju jezika i samog prostora (ne samo književnog). Na taj način čitanje i pisanje otvaraju novu perspektivu, postavljaju temelje za novo razumevanje i brišu tragove starih topografija razuma i mišljenja.

Pisanje (i čitanje), kako god ono bilo – književno ili njegova teorijska analiza, je na kraju moguće samo iz perspektive afirmacije. Kroz totalno odsustvo negacije je pisanje zapravo postajanje (Deleuze, 1998: 1).

1 Deleuze, G. i Guattari F. (1975). *Kafka: pour une littérature mineure*. Paris: Éditions de Minuit.

U tekstu koristimo srpski prevod Slavice Miletić (1998), dopunjen s nekim slovenačkim prevoditeljskim rešenjima Vere Troha (1995).

Mala ili manjinska književnost?

„Šta je manjinska književnost?“ glasi naslov trećeg poglavlja Delezove i Gatarijeve knjige koja je osnova našeg razumevanja manjinske književnosti. Srpski prevod knjige koristi reč „mala“, ali mi ćemo koristiti termin „manjinska“ književnost. Edmunds je u svom članku inače pokazao da je Kafka govorio o „maloj“ (*klein*) književnosti (2010: 356), ali je u okviru našeg rada, koji uzima u obzir najpre Delezovu i Gatarijevu teoriju, odgovarajuća (ili jednostavno bolja) upotreba termina koji je uopšteno priznat: „manjinska“ književnost. Pritom je potrebno da budemo oprezni da manjine ne shvatimo samo u etničko-kulturnom smislu (Cergol, 2014), ili u smislu po broju manjeg ili kvalitetno slabijeg – manjina je zapravo položaj u strukturi moći, pozicija moći koja je nejednaka. Manjinska književnost, dakle, ne predstavlja malu ćeliju identiteta ili težnju za priznanjem političke individualnosti, već određeni specifični strukturni položaj (uvek u relaciji), a ne samo numeričku podređenost. Gatarija i Deleza više interesuje način „deteritorijalizacije“ kao revolucionarne snage, ili bolje, potencijalnost manjinske književnosti koja je u tom smislu politička (Edmunds, 2010: 352).

Kako zapravo Delez i Gatari definišu manjinsku književnost, koje su njene karakteristike i perspektive za razumevanje pojedinačnog književnog dela?

(1) Jezik i deteritorijalizacija

Prva karakteristika manjinske književnosti je, prema Delezu i Gatariji, vezana za jezik.² „Једна књижевност није мала³ зато што настаје на малом језику, већ пре зато што је једна мањина ствара на великом језику. Али, њена прва особина је, у сваком случају, чињеница да је њен језик обележен јаким коефицијентом детереторијалозације“ (1998: 27). Pismo manjinske književnosti je bitno (snažno) označeno s jezikom zato što ga koristi na drukčiji način. Delez i Gatari tu upotrebu na-

2 O sociolektu i jezičkim specifikama romana *Južnjaci marš* pišu se naučni (i diplomski) radovi. Videti: Skubic, 2006: 35–36, 41–43; Stabej, 2010: 300–303; Strso-glavec, 2010a: 311–312; 2010b: 83–85; Zorko, 2008: 188–191.

Međutim, nas ne zanima toliko lingvistička-gramatička analiza jezika (sociolekta), već njena povezanost sa deteritorijalizacijom odnosno političkim implikacijama upotrebe „manjinskog“ jezika.

3 Uvek čitati manjinska!

zivaju deteritorijalizacija (u skladu sa njihovim filozofskim stanovištem), koja predstavlja parazitsku upotrebu jezika, drugim rečima, tj. takvo pismo koje podriva jezik na kojem piše.

„Колико људи данас живи у језику који није њихов? Оних што више не знају ни свој матерњи, или га још не знају, а слабо знају велики језик којим су принуђени да се служе? Проблем имиграната, а нарочито њихове деце. Проблем мале књижевности али и свих нас: како везати уз свој језик мале књижевности кадру да дуби језик и да га развија у једну трезвену револуционарну линију? Како постати номад, имигрант и Циганин у сопственом језику?“ (1998: 33–34)

Goran Vojnović je u romanu *Južnjaci marš* (kao i u svom drugom *Jugoslavija moja dežela*, ali u manjoj meri)⁴ kroz glas glavnog junaka Marka Đorđića, sedamnaestogodišnjeg „čefura“ (u prevodu južnjaka), otvorio prostor nomadskoj upotrebi jezika. Taj jezik ne možemo nazvati slovenački, jer je nepravilan, iskrivljen, parazitski – mešavina jezika bivše Jugoslavije koju možemo privremeno nazvati „čefurščina“, odnosno „fužinščina“. Marko je naime sin bosanskih imigranata koji žive u ljubljanskoj četvrti Fužine. Radi što bi trebalo „čefuri“ da rade, igra košarku (pa čak i to ostavi), fudbalski je navijač, sedi ispred zgrade, šali se sa ljudima i zabavlja se sa drugarima.

Vojnovićev jezik ima više nivoa, a najočiglednija je sledeća binarnost. Jedan njen deo teži ka slovenačkoj sintaksi koju „bosančizmi“ i druge jezičke inovacije deteritorijalizuju, dok drugi deo odnosi se na gramatiku i sintaksu.

„Mi smo hodili to gledat in smo se smejali *najavam starcev*. Najbolj smešno je bilo seveda poslušati tiste, ki so se naučili malo slovenščine, pozabili pa malo *čefurščine* in so zdaj govorili neko mešanico. *Fužinščino*. Potem so *padale najave*: ‘Podaj mi žogu! *Zvio sam si gležanj!* Ščipa me u hrbtenicu!’“⁵ (Vojnović, 2008: 15; kurziv R.B.)

4 *Čefurji raus!* (2008; prevod na srpski jezik *Južnjaci marš!*, 2010), *Jugoslavija, moja dežela* (2011; prevod na srpski jezik *Jugoslavija moja dežela*, 2012). Za oba romana dobio je nagradu Kresnik za najbolji slovenački roman godine, a za prvenac dobio je i nacionalnu kulturnu nagradu Prešernovog fonda.

Odlomke iz romana *Južnjaci marš* navodimo prema izdanju iz 2008. godine, a srpski prevod (drugo izdanje 2010. godine) možete pratiti u fusnotama – prevod je korektan, ali ipak mnogo se gubi prevodom, zato što su neke reči i igre reči neprevodive.

5 „Išli smo da gledamo i smejali se povicima matoraca. Najsmešnije je, naravno, bilo slušati one koji su malo naučili slovenački, a malo zaboravili svoj južnjački i sada su govorili nekakvom mešavinom fužinskog jezika. Onda su urlali: ‘Daj mi

Već u ovom odlomku je primetno da je većinski (normativni) slovenački jezik osnova, jezgro pripovedanja (pomešano s južnoslovenskim jezicima), a drugi deo je nosilac intimnih, agresivnih i emocionalnih izliva na maternem jeziku. Deteritorijalizacija jezika u pismu manjinske književnosti zapravo dekontekstualizuje seriju odnosa i uspostavlja nove veze među njima (re-teritorijalizacija). Slabljenje uspostavljenih jezičkih relacija većinskog jezika i upotreba tog jezika protiv njega samog znači „[с]лужити се вишејезичношћу у сопственом језику, користити га на мањински или интензиван начин, супроставити потлачени карактер његовом тлачитељском карактеру, пронаћи тачке некултуре и неразвијености, зоне трећег света кроз које језик измиче, кроз које се животиња преображава, кроз које се устројство грана. Колико стилова, или жанрова, или књижевних покрета, чак и најмањих, имају само један сан: испунити главну функцију језика, служити као државни, званични језик [...]. Ићи за сопственим сном: стварати постојање малим“ (Делез и Гатари, 1998: 48).

Kako je to još primetno u romanu *Južnjaci marš*? Pripovedač Marko Đorđić koristi nove oblike upotrebe slovenačkog jezika, ali takođe je na drugim mestima moguće primetiti nekonzistentnu književnu upotrebu „dvojine“, neobične fraze i formulacije, korišćenje stranih reči, poslovice i slenga sa ulice mlađe fužinske generacije što je vidljivo i u sledećem odlomku (sleng, „fužinščina“, nedosledna dvojina).

„In? Kaj bomo *zdej*?”

Kakšno bumbarško vprašanje. *Šiljit čemo olovke*, bi rekel Radovan. Kaj naj midva počeva v *lajfu*? On z dvema džambo džetoma v svojem balvanskem mozgu in jaz s strgano majico in krvavo ustnico. Če bi nama kdo dal *dve nacrtani ovci*, bi nama obe *spizdile*.“⁶ (Vojnović, 2008: 146; kurziv R.B.)

Apsolutna deteritorializacija jezičkog izraza koji je sposoban da re-organizuje svoju formu na taj način oslobađa svoju snažnu građu/sadržaj. Jezik Marka Đorđića je, dakle, izgrađen od čistih sadržaja koje

loptu! Izvio sam gležanj! Štipa mi kičmu!” (Vojnović, 2010: 14)

6 „I? Šta čemo sad?”

Kakvo moronsko pitanje. *Šiljit čemo olovke*, što bi rekao Radovan. Šta to nas dvojica uopšte radimo u životu? On sa dve buksne u svom balvanskom mozgu i ja sa pocepanom majicom i okrvavljenom usnom. Da nam daju dve nacrtane ovce na čuvanje, obe bi nam zbrisale.“ (Vojnović, 2010: 154)

nije moguće razdvojiti od njegovih izraza (izraz je sadržaj) – zaista ne „odražava“ (značaja), „reprezentuje“ (stvari, bića), ili imitira (prirodu). Takav način pisanja (govora) je pljačka jezika, njegova parazitska upotreba, deteritorijalizacija.⁷ Jezik uvek podrazumeva deteritorijalizaciju, odnos brojnih deteritorializacija u jeziku koji se svojom intenzivnošću protivi simboličkoj, smisljenoj, važnoj ili jednostavno označiteljskoj upotrebi. U tome je, prema Delezu i Gatariju, potencijalna snaga književnosti. Kako i sam protagonista, tako i čitalac oseća da jezik zadaje strah, strah pomešan sa izvesnom odvratnošću. To je jezik bez gramatike, on živi od ukradenih, mobilizovanih, iseljenih, nomadskih reči, koje interiorizuju odnose snaga.

„Mogoče nismo talentirani za te vaše jebene *slovenštine* pa matematike pa fizike pa zemljepise pa te *glupe fore*. Mogoče smo talentirani za kaj drugega, samo niste se vi trudili, da odkrijete, kaj je to. *Pička vam materina*. Vsak človek je sigurno za nekaj talentiran. Mora *bit*. Samo vi ste mislili, da smo mi itak glupi čefurji in da zato nismo za noben kurac in da *ko nas jebe*. [...] To ni to. Vi imate svoje bralne značke pa tekmovanja iz maternega jezika. *Popušite mi ga s tem*. [...] Tega ni v vaših knjigah, *jebale vas one*. *Jebo vas Prešeren in Cankar in naj mi vsi vaši narodi poližejo dupence*. Vsi smo mi talentirani. Vsaj za nekaj. *Sto posto*. Samo nismo vsi talentirani za ta vaša sranja. Eni imamo drugačne materine jezike pa drugačne talente. Ampak vsi smo pa talentirani in vsi lahko delamo velike stvari. Ne samo vaši odličnjaki. Ampka to vas ne zanima. Jebe se vam za nas *šugave* čefurje iz zadnjih klopi. Mi smo za vas samo tisti na -ić!“⁸ (Vojnović, 2008: 151–152; kurziv R.B.)

7 Središte naše analize zbog toga nije u priči, nego u njenom izrazu (koji je ravan sadržaju).

8 „Možda nismo talentovani za tu vašu jebenu slovenščinu, pa matematiku, pa fiziku, pa geografiju i sve te glupe nebuloze. Možda smo talentovani za nešto drugo, samo, niste se ni trudili da otkrijete šta je to. *Pička vam materina*. Svaki čovek je sigurno talentovan za nešto. Mora da jeste. Samo, vi ste mislili da smo mi jadni glupi južnjaci i da nismo ni za kurac i ko nas jebe. [...] To nije to. Vi imate svoje čitalačke značke i takmičenja iz maternjeg jezika. *Popušite mi ga s tim*. [...] Toga nema u vašim knjigama, *jebale vas one*. *Jebo vas Prešeren i Cankar i možete svi vi da mi poližete jaja*. Svi smo mi talentovani. Svako za nešto. *Sto posto*. Samo, nismo svi talentovani za ta vaša sranja. Neki od nas imaju drugačije maternje jezike i druge talente. Ali svi smo talentovani i svi možemo da uradimo velike stvari. Ne samo vaši odlikaši. Međutim, ne zanima to vas. Jebe se vama za nas *šugave južnjake* iz poslednjih klupa. Mi smo za vas samo oni na -ić!“ (Vojnović 2010: 160–161)

Svojim inovativnim pismom Vojnović stvara jednu manjinsku književnost jezikom koji je inače marginalizovan (kao i čitavo njegovo društveno okruženje). Ali, naravno, on je uvek u situaciji (ali ne i uvek u mogućnosti) da na tom jeziku stvara jednu manjinsku, i tim više političku književnost, odnosno jednu političku književnost manjina (Делез и Гатари, 1998: 117). Kako kažu Delez i Gatar: „Само је мало (може бити) велико и револуционарно. Мржња према свакој књижевности великана. [...] Али занимљива је и могућност да се сопствени језик – ако је реч о јединствену, велику или некад велику језику – користи као мали. Бити странац у сопствену језику“ (1998: 47).

Језик и његова дeтериторијализација у роману *Južnjaci marš* су, као што смо видели, снажно повезани са следећом карактеристиком манјинске књижевности – политиком.

(2) Politika i političnost

Друга карактеристика манјинске књижевности је, према Делезу и Гатарију, повезана са политиком. „Друга особина малих књижевности јесте да је у њима све политика. [...] [З]бог скучености њеног простора, свака ситуација се тренутно везује за политику“ (1998: 28). И ту је потребно имати у свести њихово ослањање на дeтериторијализацију (као потенцијалну снагу), која са собом доноси политичку димензију манјинског писма – стварање новог, преокрет односа, давање гласа потлачену је значајно не само на књижевном, већ и на политичком нивоу. Али, опет је потребна пажња да ове карактеристике манјинске књижевности не преуземо без рефлексје.

Према Будену политизација „не обухвата само људе у друштву, односно основна питања њиховог живота у том друштву, већ друштво као такво, његов властити фундамент. [...] Реч је дакле о политизацији у једној тако рећи трансценденталној димензији друштвеног живота која се не тиче толико човека као друштвеног бића, већ *друштвености његовог бића*. Политизација свега постојећег једноставно значи да постојеће као такво постаје политичко питање.“ (2012: 34)

Могли бисмо рећи да зато не ваља да је у манјинској књижевности све политика, не, напротив у манјинској књижевности је све политичко! Политичност

manjinske književnosti je posledično pitanje društva, njegovih unutrašnjih antagonizama, borbi, marginalizovanih (grupa) itd. To je zapravo pitanje same društvenosti uopšte. Šta nama o toj društvenosti govore neki od fragmenata iz romana *Južnjaci marš?*

„Čefurji se na Fužinama niso preveč asimilirali. Ne jebejo oni to asimilacijo sploh. Toliko je enih čefurjev tukaj, ki sploh ne znajo slovensko. Znajo reč ‘nasvidanje’ pa ‘živijo’ pa ‘malo točeno’ pa ‘ene cigarete’ pa ‘prosam’ pa ‘hvala’ pa ‘trgovina’ pa še tri beseda pa nič drugega. Enega slovenskega stavka ne znajo sestavit. Ni blizu. Evo, recimo Pešić iz Adijevega bloka. On je v Sloveniji že trideset let, a edini stavek, ki ga zna povedat v slovenščini, je: ‘Ne hodi čez progo, je smrtno nevarno.’ Jebiga, on se je, ko je prišel v Slovenijo, zaposlil na gradbišču na železnici in tam dela še danes. Na gradbišču so pa vsi Bosanci, razen delovodje, ki je iz Međimurja. Kje naj se človek nauči jezika. Ni šans. [...] Slovenci ful pizdijo, če kdo ne zna slovensko govorit, ampak ne vem, kaj bi jim pomagalo, če bi vsi Pešići znali slovensko. A bi se radi z njimi pogovarjali? To so meni čisto brezvezne fore. Mislim to, da bi kao morali ti Pešići govoriti slovensko iz spoštovanja do Slovenije pa to. Pešići delajo na gradbiščih, celo Slovenijo so zgradili, spoštujejo pa v življenju samo Miroslava Ilića pa mrzlo pivo. [...] Boli te kurac. Samo Slovenci trpijo zaradi tega pa nekaj težijo pa ne vem kaj. To so ti njihovi kompleksi, ker nikoli niso znali fuzbala igrat.“⁹ (Vojnović, 2008: 136)

9 „Južnjaci sa Fužina se nisu baš nešto asimilovali. Ne jebu oni uopšte tu asimilaciju. Tamo ima toliko južnjaka koji uopšte ne znaju slovenački. Znaju ‘nasvidanje’ i ‘živijo’ i ‘malo točeno’, i ‘ene cigarete’, i ‘prosam’ i ‘hvala’, pa ‘trgovina’, još nekoliko reči i ništa više. Ne znaju da sastave nijednu rečenicu na slovenačkom. Ni približno. Evo, na primer Pešić iz Adijeve zgrade. U Sloveniji je već trideset godina, a jedina rečenica koju zna da izgovori na slovenačkom je: ‘Ne hodi čez progo, je smrtno nevarno.’ Jebiga, on se, kada je došao u Sloveniju, zaposlio na građevini na železnici i tamo radi i danas. A na gradilištu su svi Bosanci, osim poslovođe koji je iz Međimurja. Gde da čovek nauči jezik. Nema šanse. [...] Slovenci skroz pizde ako neko ne zna da govori slovenački, samo, ne znam šta bi im pomoglo kada bi svi Pešići znali slovenački. Da li bi voleli da razgovaraju sa njima? To su mi totalno glupave fore. Mislim, to, da bi, kao, ti Pešići morali da govore slovenački iz poštovanja prema Sloveniji i tako to. Pešići rade na gradilištima, izgradili su celu Sloveniju, a u životu poštuju samo Miroslava Ilića i hladno pivo. [...] Boli te kurac. Samo Slovenci pate zbog toga i nešto gundaju i ne znam šta sve ne. To su ti njihovi kompleksi, jer nikada nisu znali da igraju fudbal.“ (Vojnović, 2010: 143–144)

Problem asimilacije nije individualni problem, već se preliva u čitavo telo društva, te je odlučujuće povezan sa materijalnim uslovima. Manjinska književnost njima posvećuje mnogo pažnje, zato što ona proizlazi iz njih. Zbog toga možemo reći da „оно што писац потпуно сам говори већ сачињава заједничку акцију; то што он говори или чини нужно је политичке природе, макар се други с њим и не слагали. Политичко поље је прожело сваки исказ“ (Делез и Гатари, 1998: 29).

Delez i Gatari su za Kafku detektirali takođe da su „[p]аспад и слом империје удвостручили [su] кризу, свуда појачакли кретање детериторијализације и изазвали сложене историјске, митске или симболичке детериторијализације“ (1998: 44). To bi se svakako moglo povezati i sa slovenačkom nacionalom pričom o nezavisnosti (postsocijalističko, tranzicijsko nasleđe). U društveno-kulturnem smislu u Vojnovićevom prvencu je moguće primetiti posledice doživljaja političke promene kao iskustvo gubitka društva. Štaviše, roman takođe demonstrira odziv na njega. Marko Đorđić u čitavom romanu kulturnom identifikacijom kompenzuje taj gubitak društva – identitet, kulturno ujedinjenje i artikulacija kulturne razlike samo su posledica pitanja „o zajednici onih koji su bez društva. To pitanje ima i političko značenje“ (Buden, 2012: 84).

„Mogoče je res problem v tem, da sem čefur. Ampak zato, ker sem čefur, me pa tudi mori to, da nimam kluba. To imam v krvi. To potrebo po fuzbal klubu, za katerega bi se sfajtal z vsakim, ki bi kaj sral čez njega.“¹⁰ (Vojnović, 2008: 10)

Jedan od glavnih načina stvaranja identiteta je upravo jezik, koji može da otkrije odnose društvene moći (većinsko-marginalizovano). Zato je manjinska književnost uvek politička, naravno, ne u vulgarnom i direktnom smislu – ona ispoljava i pravi vidljiviju hierarhiju u podređenosti privilegovanom-većinskom modelu reprezentacije. Na taj način manjinsko pismo zapravo oslobađa većinsku sliku njenog smisla, nju deterritorijalizuje – manjinska književnost je uvek odgovor na sile hegemonije (Yang, 2012: 2).

10 „Možda je stvarno problem u tome što sam južnjak. Mada, baš zato što sam južnjak, muči me i to što nemam svoj klub. To mi je u krvi. Ta potreba za fudbalskim klubom, zbog kojeg bi se potukao sa svakim ko bi mi srao po njemu.“ (Vojnović, 2010: 9)

Na tom mestu se opet postavlja pitanje kakva je ta „većinska“ slika iz koje se oslobađa manjinsko pismo Gorana Vojnovića koji u svom romanu preokrene perspektivu: predstavlja unutrašnji svet „čefura“ kroz njegov internalizovani stereotip o samom sebi (kao „čefuru“). To sve nagoveštavaju poglavlja *Zašto kao i obično nismo ostali da sedimo ispred zgrade?*, *Zašto mi Slovenija ide na kurac?*, *Zašto južnjaci u kolima puštaju muziku do daske?*, *Zašto se stalno foliramo?*, *Zašto južnjaci sede u poslednjim klupama?*, *Zašto te niko ne jebe ni pet posto?*, *Zašto se južnjaci zajebavaju?*, koji već svojim naslovom evociraju takve stereotipe. Kakva je, dakle, politička implikacija manjinske književnosti (kroz deteritorijalizovan većinski jezik)?

„Najbolj me pa razpizdi, ko mi napišejo Marko Djordjič. Pičke materine nepismene. [...] Jebo ih Djordjič u tri pizde materine. Mene stalno jebejo v šoli s temi skloni pa sklanjatvami pa gospa gospe pa te fore, a oni ne znajo napisat enega priimka. Đorđić. A je težko? Šest črk. Dva đ pa mehki ć. Na vsaki kurčevi tipkovnici jih imaš. Samo to je ta nacionalizem. Oni nas čefurjev ne marajo in potem zanalašč tako napišejo. Zanalašč se tako delajo, da ne najdejo đ pa ć na tipkovnici. Ker ko pa bereš črno kroniko v časopisu, pa ropi pa pljačke pa mafija pa to, so pa vsi Hadžihafisbegovići pa Đukići pa vsi čefurji imajo lepo đ pa ć. Še podebljal bi radi te naše črke, da se ja ve, da so samo čefurji lopovi. Če pa bereš športno stran, potem imajo pa vsi Nesterovići lepo trdi č. Pa Bečirovići pa Lakovići pa Ačimovići pa Zahovići pa Cimerotići pa Backovići pa vsi. Naj grejo malo po Fužinah, pa da vidimo, če ima Nesterović na vratih trdi č. Mamicu vam nabijem. Če bi pa ta isti Radoslav Nesterović oropal menjalnico, bi imel pa mehki ć čez celo stran. To so te sitne forice, ki te jebejo vsak dan. Nimamo mi pa Slovenci šans. Vse se začne, že ko smo klinci in njim starci berejo jebene Pedenjpede pa Muce Copatarice, nam pa Ježeve kućice pa Grge Čvarke. In od tam naprej gre vse v kurac. Vsak gre v svojo stran in ni ga boga, ki bi nas združil. Lahko se mi kao družimo pa štekamo pa neki izigravamo kolege pa to, samo ne moremo se pa zares poštekati. Tako bratski. Nimamo istih stvari v krvi in gotovo. Mi smo čefurji in oni so Slovenci in to je to. Jebiga. Za vse sta kriva Branko Čopić pa Jovan Jovanović Zmaj.“¹¹ (Vojnović, 2008: 67)

11 „A najviše popizdim kada mi napišu ime Marko Djordjič. Pička im materina nepismena. [...] Jebo ih Djordjič u tri lepe pizde materine. Mene stalno jebavaju u školi s tim padežima i promenama, pa *gospa gospe* i te fore, a oni ne znaju da

Ukratko, ako rezimiramo, u svim citatima i odlomcima je moguće primetiti da se političnost u romanu *Južnjaci marš* uspostavlja samo kroz kulturnu razliku (o tome će biti reč kasnije), što znači da je na neki način društveni svet romana stvoren kulturnom identifikacijom, a samim tim je depolitizovan. Stoga postojeće društvene protivrečnosti – „sve veći jaz između siromašnih i bogatih, rastakanje svih oblika socijalne solidarnosti, ogromna socijalna nepravda, široko rasprostranjena socijalna patnja itd. – ostaju afektivno nezaposednute. Iako se ne mogu prevedeti, prema njima se ophodi tako kao da nikada nisu postojale“ (Buden, 2012: 78).

Manjinska književnost u doba postsocijalizma, odnosno posttranzicije, nije samo deteritorijalizacija većinskoga jezika, već važno opisuje i posledice tranzicije: „(de)politizaciju“. Budenovim rečima, nije izgubljen samo kontekst (politički ili ekonomski), „to jest ideološki konstruisana forma društvenog života koju je zamenio drugi, demokratski oblik društvenog života koji je zasnovan na realnosti, na pravnoj državi, tržišnoj ekonomiji itd. Reč je o gubitku društva kao društva.“ Tu nije reč o gubitku društvenog sistema ili socijalne sigurnosti (jeftino stanovanje, besplatno obrazovanje...). „Ono što je izgubljeno jeste fundamentalno iskustvo socijalnog“ (2012: 182).

napišu jedno prezime. Đorđić. Zar je teško? Šest slova. Dva đ pa meko ć. Imaš ih na svakoj jebenoj tastaturi. Ali to je taj nacionalizam. Oni nas južnjake ne vole, i onda namerno tako pišu. Namerno se, kao, prave da ne mogu da nađu đ i ć na tastaturi. Jer kad čitaš crnu hroniku u novinama, pljačke, mafija i sva ta sranja, svi su Hadžihafisbegovići, Đukići, pa svi čefuri, imaju lepo đ i ć. Još bi najradije podebljali ta naša slova, da se, naravno, zna da su samo južnjaci lopovi. Ako čitaš sportske strane, onda svi Nesterovići lepo imaju tvrdo č. Pa Bečirovići pa Lakovići pa Ačimovići pa Zahovići, pa Čimerotići pa Backovići, ama baš svi. Neka se prošetaju malo po Fužinama, pa da vidimo da li Nesterović ima na vratima tvrdo č. Mamicu vam jebem. A da taj isti Radoslav Nesterović opljačka menjačnicu. Imao bi meko ć preko cele strane. To su te forice koje te jebu u zdrav mozak svakog dana.

Ma nemamo mi i Slovenci nikakvih šansi. Sve počinje još kada smo klinici, njima matorci čitaju jebene Pedenjpede i Muce Copatarice, a nama Ježeve kućice i Grge Čvarke. I odatle pa nadalje sve ide u kurac. Svako ide na svoju stranu i nema boga koji bi nas spojio. Možemo mi, kao, da se družimo, kapiramo, da izigravamo neke ortake i tako to, samo ne možemo da u potpunosti shvatimo jedni druge. Onako, bratski. Nemamo iste gene u krvi i kraj. Mi smo čefuri, južnjaci, a oni su Slovenci i to je to. Jebiga. Za sve su krivi Branko Čopić i Jovan Jovanović Zmaj.“ (Vojnović, 2010: 70–71)

Videli smo što se, za razliku od Deleza i Gatarija, u primeni njihovog koncepta manjinske književnosti pitanje političkog stalno udaljuje, odnosno potisnuto je u drugi plan, a na njegovo mesto dolazi pitanje društvenog (koje smo okarakterisali kao glavno pitanje političkog). Tome ćemo se detaljnije posvetiti u preispitivanju poslednje karakteristike književnosti – kolektivne svesti.

(3) Kolektivno, društveno i kulturno

Treća karakteristika manjinske književnosti je, prema Delezu i Gatariji, kolektivnost koja je zapravo samo nastavak već pomenute predstavljene političnosti (odnosno depolitizacije). „Трећа особина мале књижевности јесте да у њој све поприма колективну вредност. У ствари, управо зато што је мала књижевност сиромашна талентима, у њој не постоје услови за *индивидуалан исказ*, исказ овог или оног великана, који би се могао одвојити од *колективног исказа*. [...] Али, пре свега зато што је колективна или национална свест ‘у спољашњем животу често неактивна и непрестано се цепка’, књижевност има позитивну улогу и задатак колективног, па чак и револуционарног исказивања: управо књижевност производи активну солидарност, упркос скептицизму, и ако је писац на маргини своје крхке заједнице или на растојању од ње, та чињеница му у још већој мери омогућује да изрази неку другу потенцијалну заједницу, да искује неке друкчије свести и друкчије осећајности. [...] Књижевна машина преузима, дакле, улогу будуће револуционарне машине, никако са идеолошких разлога, већ зато што је самоона предодређена да створи услове колективног исказа који на свим другим местима у тој средини недостаје: *књижевност је ствар народа*“ (1998: 29–30).

Na тој таčki Delezov i Gatarijev koncept manjinske književnosti individualni glas podređuje kolektivnom što se kod njih automatski povezuje sa političkim. Zbog toga, kad oni kažu da „[н]ема субјекта, *јостоје само колективни склопови исказа* – а књижевност изражава те склопове у условима кад они још не постоје изван ње, кад постоје само као будуће ђаволје силе или као револуционарне снаге које треба изградити. [...] [Т]ек у односу према субјекту може се појединац

одвојити од колектива и гледати своја посла,“ (1998: 31) glavnog junaka romana *Južnjaci marš*, Marka Đorđića, ne smemo shvatiti kao izolovanu figuru, već kao kolektivni glas marginalizovane društvene zajednice – „čefur“ je utoliko društveniji, društveno opasniji, izdajnik društva, i sam za sebe zajednica, iako marginalizovana. On „predstavlja jednu zajednicu čiji uslovi još nisu aktuelno dati“ – upućuje na stvarno stanje jedne manjinske književnosti u kojoj više nema individualne situacije, iako je opterećen sopstvenim traganjem za identitetom. Njegova proizvodnja, kako književna tako i politička, zbiva se neposredno u društvenom telu, u samom društvenom polju. Kao što smo videli, to je jedan te isti proces (Делез и Гатари, 1998: 126–127).

„Neumni, neizobraženi, nekulturni. Pa itak samo čefurji igraju fudbal. Pa vsi imaju kratke in krive noge. To je ta jebena mentaliteta. Ni spoštovanja. Kako naj se človek nafura na nekaj, kar vsi prezirajo. Potem panekaj trabunjajo o asimilaciji. To gre počasi. Pridejo delavci iz bivše Juge in ti bi, da se napalijo na Prešerna in Cankarja. Pa kaj še. Kot da so se doma fural na svoje pesnike. Jaz bi se rad nafural na fudbal klub. Pa se ne morem. Eto. In potem moj del slovenske identitete trpi. Čefurski pa tudi. Kako naj se asimiliram in postanem kao nek Slovenac, če pa nimam fudbal kluba. Ne gre. In to me jebe.“¹² (Vojnović, 2008: 15–16)

Sada možemo na osnovu rečenog o političko-kolektivnom karakteru manjinske književnosti pokušati da ukažemo na društvene posledice koje su implicitno prisutne u romanu *Južnjaci marš*. Mesto radnje romana (Fužine) se u svetlu istorijskog iskustva i perspektive postsocijalizma i posttranzicije, koja Delezu i Gatariju nije bila dostupna, može prepoznati kao mesto „manje vredne, zaostale kulture koja se mora podvrgnuti kratkom kursu kulturne modernizacije da bi je univerzalno važeća modernistička

12 „Glupi, neobrazovani, nekulturni. Ionako samo južnjaci igraju fudbal. I još svi imaju kratke i krive noge. To je ta jebeni mentalitet. Nigde nikakvog poštovanja. Kako da se onda čovek naloži na nešto što svi preziru? A onda kenjaj o asimilaciji. Sporo to ide. Dođu radnici iz bivše Juge, a ti bi da se oni lože na Prešerna i Cankara. I još svašta. Kao da su kod kuće otkidali na svoje pesnike. Ja bih voleo da se napalim na fudbalski klub. Ali ne mogu. Eto. I onda moj deo slovenačkog identiteta trpi. A i južnjačkog. Kako da se asimilujem i postanem pravi Slovenac, ako nemam svoj fudbalski klub? Ne ide. I to me jebe u zdrav mozak.“ (Vojnović, 2010: 15)

kultura“ (Buden 2012: 68) liberalne i demokratske Ljubljane (i Slovenije) priznala i potvrdila. Tako opet imamo barem dva dela Ljubljane, barem dve slovenačke nacije, „koje se ponovo ujedinjuju: jedna koja se već odavno nalazi na pravom istorijskom mestu, i druga što tek treba tu da se nađe. To su razlike u oblicima života, onome što se naziva *way of life* i shvata kao kultura, dakle između kulturne forme koja se pretvorila u vlastiti standard te sebe samu uzima za uzor, to jest čije je biće, filozofski rečeno, istovetnoj njenoj pojavi, s jedne strane, i kulturno zakasnele i otuđene forme koja se mora prilagoditi standardu i nadoknaditi svoje biće, a manifestuje život koji je sudbinski određen svojom nazadnošću i potrebom za nadoknađivanjem, s druge strane“ (Buden, 2012: 69).

Na taj način kulturna politika svojim konzervativnim karakterom ne samo što implicira stare-nove podele u istorijskoj stvarnosti, već ih nužno i proizvodi. U romanu *Južnjaci marš* moguće je primetiti da se razlika (antagonizam) u podelama više ne može doživeti ni na političkoj razini (već smo ukazali na problem političkog), ni na razini ekonomske proizvodnje, što naravno ne znači da su razlike (političke i ekonomske) nestale – promenilo se samo mesto njihovog javljanja. „Razlikovanje je sada vidljivo isključivo u prostoru kulture. Da bi bile percipirane i priznate, političke razlike i podele moraju se prvo prevesti na jezik kulture i legitimisati se kao kulturni identiteti. Predimenzionirani pojam kulture apsorbovao je sve ono što se ranije artikulisalo kao socijalno ili političko iskustvo, kao i ono što je nekada bilo iskustvo sveta života. Kultura je postala krajnji horizont istorijskog iskustva“ (Buden, 2012: 70). Fundamentalne društvene nejednakosti ne postoje u smislu političke-društvene realnosti, već ih možemo iskusiti još samo u obliku jedne druge kulture, kulture koja se doživljava kao strana – u našem slučaju manjinske književnosti, u deteritorijalizovanom jeziku Marka Đorđića.

Simptom koji je karakterističan za posttranzicijsko slovenačko društvo i koji je vidljiv takođe u romanu *Južnjaci marš* (ali nije eksplicitno tematizovan) jeste da preovlađujuća kulturna politika zapravo reprodukuje identitesku politiku priznavanja. Glavni junak, a i celo marginalizovano stanovište, kao subjekt može se upisati samo kao deo partikularne identitetske zajednice („čefuri“), „znači ove zajednice se identifikuju kao subjekti ljudskih prava i kulturnih životnih stilova, ali ne kao pripadnici jednog od dve klase i/ili pola. Identifikuju se kao (kulturni, polni, etnički,

verski) identiteti, ali ne kao subjekti (klasne borbe i/ili nesvesnog). Zato je konstitucija njihovog identiteta zavisna od priznanja koje im dodeljuje ideologija kod koje pozajmuju svoj predikat“ (Habjan, 2014: 152–153).

Jedna partikularna slovenačka kultura, koja nužno strukturira svakodnevno društveno iskustvo, nije u stanju da ponudi nešto ujedinjujuće, nešto ne samo s one strane te partikularne kulture, već naprosto s one strane kulturne partikularnosti i podele kao takve. Umesto da nas politička zajednica ujedini u našem istorijsko-društvenom iskustvu, ona nanovo deli, ovaj put na partikularne kulturne identitete (Slovenci-oni, „čefuri“-mi) (Buden, 2012: 71).

Ako je jezik u romanu *Južnjaci marš* istaknuto obojen postajanjem-manjinskim (deteritorijalizacija slovenačkog), politika i kolektivnost su, kao druge dve karakteristike manjinske književnosti, iz naše istorijske perspektive dobile drugu konotaciju. Politika dobija značaj politizacije i kulturne politike (kulturno prevođenje), a kolektivno napušta svoju društvenu zonu (solidarnost i povezanost), te može ući u nju samo kao deo individualnog identiteta (u tome je i glavni preokret od Delezove i Gatarijeve koncepcije). Pripovedač i celo njegovo društveno okruženje se nalaze u tom međuprostoru, kao rezultat odnosa moći, gde njihov kontekst nije društveno osmišljen, nego je marginalizovan. Smisao književnosti kao institucije, a naročito manjinske je upravo u tome da prividno, u prostoru fikcije, eliminiše društvene protivrečnosti (to je političnost u delezgatarijevskom smislu), u romanu *Južnjaci marš* posebno na nivou jezika (deteritorijalizacija).

Južnjaci, žene, penzioneri, mladi, homoseksualci, besposleni, intelektualci marš!

„Дакле, три особине мале књижевности су детериторијализација језика, укључивање појединца у непосредно-политичку сферу и колективно састављање израза. То значи да се придев ”мала” овде више не односи на неку појединачну књижевност, већ на револуционарне услове сваке књижевности која настаје унутар такозване велике (или етаблиране). Чак и онај ко је имају несрећу да се роди у некој земљи велике књижевности мора писати на свом језику онако како неки чешки Јеврејин пише на немачком,

или како неки Узбекистанац пише на руском. Писати као пас који копа рупу у земљи, ко пацов који прави јазбину. Због тога ваља пронаћи сопствену тачку заосталости, сопствени дијалекат, сопствени трећи свет, сопствену пустињу. [...] Само могућност да се изнутра у језик уведе мањинска употреба, макар и великог језика, допушта да се дефинишу популарна књижевност, маргинална књижевност итд. Само по ту цену књижевност реално постаје колективна машина изражавања и постаје кадра да се бави садржајима, да их привучу. Кафка каже управо то – да је једна мала књижевност много способнија да преради постојећу грађу“ (Делез и Гатари, 1998: 31–32).

U dosadašnjoj analizi manjinske književnosti i romana *Južnjaci marš* videli smo da se sve karakteristike Delezovog i Gatarijevog koncepta ne mogu jednostavno primeniti. Ispostavilo se, međutim, da jezik Gorana Vojnovića možemo shvatiti kao deteritorijalizaciju, ali problem se pojavio kod rasprave o političkoj i kolektivnoj moći romana. Za savremenu upotrebu i korišćenje njihovog koncepta manjinske književnosti trebalo bi ga reformisati, naime politička dimenzija trebalo bi da se preoblikuje u analizu kulturne sfere (koja je postala polje političkog), a kolektivno u individualno. Na taj način bismo, po našem mišljenju, mogli preciznije odrediti perspektive manjinske književnosti, čiju transformaciju 1975. u vreme nastanka njihove teorije, Delez i Gatar, nisu mogli pretpostaviti. U romanu *Južnjaci marš* posredi je zaista nešto drugo, on nastoji da iz društvenih predstava, reprezentacija i stereotipa izvuče sadržaje svog iskazivanja, i da ih razgradi. Na taj način je književni diskurs (može biti) kritičniji na mnogo delotvorniji način nego kritika i vrši deteritorijalizaciju sveta koja je po sebi politička i nema nikakve veze s nekom intimističkom operacijom.¹³

Istovremeno je kroz analizu odlomaka iz romana postalo jasno da se glavni junak Marko Đorđić ne shvata kao deo u sistemu društvenonacionalnih odnosa moći (ideologije), već kao pojedinac sa problemom identiteta (društvena protivrečnost je svedena na problem identiteta). Zapravo je politička dimenzija u romanu svedena na pitanje pojedinca i

13 Zato su zanimljivi odzivi javnosti na oba romana Gorana Vojnovića: policija je htela da ga tuži, stručna javnost mu je podelila sve moguće nagrade, popularan je kod liberala, dobio je izrazito negativan odziv konservativnoga dela itd. I to je jedna od mogućih dimenzija manjinske književnosti

njegovog identiteta, s obzirom na to da nešto drugo ne može ni biti. To što nisu mogli videti Delez i Gatari – nestalo je samo društvo i zbog toga društveno pitanje nije moguće. Potencijalnost (koju predstavlja društvena deterritorijalizacija manjinske književnosti) kroz istorijsku tranziciju tako nije izgubila svoje nade (s arhaizmom mogli bismo reći utopije), već samo društvo – Marko Đorđić ne živi u društvu bez nade, upravo obrnuto, on živi u nadi bez društva. Čini se da je to ona politička poruka koju nam šalje odjek Delezovog i Gatarijevog koncepta manjinske književnosti.

Literatura

- Buden, B. (2012). *Zona prelaska*. Prev. H. Čopić. Beograd: Fabrika knjiga.
- Cergol, J. (2014). K pojmovanju manjšinske literature: študija primera literarne produkcije dveh manjšinskih skupnosti. In A. Žbogar (ed), *Recepcija slovenske književnosti* (pp. 63–70). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Deleuze, G. (1998). *Critical and Clinical*. Prev. D. W. Smith i M. A. Greco. London, New York: Verso.
- Делез, Ж. и Гатари, Ф. (1998). *Кафка*. Прев. С. Милетић. Сремски Карловци; Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Edmunds, L. (2010). Kafka on minor literature. *German Studies Review*, 33/2, 351–374.
- Habjan, J. (2014). *Literatura med dekonstrukcijo in teorijo*. Ljubljana: Založba /*cf.
- Skubic, A. (2006). Načini umeščanja sociolektov v diskurz slovenske literature. In: I. Novak Popov (ed), *Mesto in meščani v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: zbornik predavanj / 42. seminar slovenskega jezika, literature in kulture* (pp. 35–46.) Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Stabej, M. (2010). Prišleki in čefurji. In: A. Zupan Sosič (ed), *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)* (pp. 297–304). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (Obdoba 29).
- Strsoglavac, Đ. (2010a). Kako se govori v sodobni slovenski prozi. In: A. Zupan Sosič (ed), *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)* (pp. 311–318). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (Obdoba 29).

- Strsoglavec, Đ. (2010b). Še sreča, da je slovenščina (južno)slovanski jezik. In: V. Smole (ed), *Slovanstvo v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: zbornik predavanj* / 46. seminar slovenskega jezika, literature in kulture (pp. 83–94). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Yang, C. (2012). A Deleuzian Reading of *Wuthering Heights*: The Micropolitics of Minorization. *Arts and Social Sciences Journal*, 3, ASSJ-44 (1–7). [on-line]. Dostupno preko: <http://www.omicsonline.com/open-access/a-deleuzian-reading-of-wuthering-heights-the-micropolitics-of-minorization-2151-6200.1000044.pdf> [25.1.2016]
- Zorko, U. (2008). Vodič po vesti neke večine. In: Goran Vojnović, *Čefurji raus!* (pp. 183–199). Ljubljana: Študentska založba.

Izvori

- Deleuze, G. i Guattari F. (1975). *Kafka: pour une littérature mineure*. Paris: Éditions de Minuit.
- Deleuze, G. i Guattari, F. (1995). *Kafka: za manjšinsko književnost*. Prev. V. Troha. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- Vojnović, G. (2008). *Čefurji raus!*. Ljubljana: Študentska založba.
- Vojnović, G. (2010). *Južnjaci marš*. Prev. A. Ristović. Beograd: Rende (drugo izdanje).

Rok Bozovičar

Summary

PROBLEMATIZATION AND POSSIBILITIES OF CONCEPTION OF MINORITY LITERATURE – EXAMPLE OF GORAN VOJNOVIĆ’S NOVEL *ČEFURJI RAUS!* (*SOUTHERNERS GO OUT*)

The paper aims to examine and rethink the concept of minority literature from the perspective of its characteristics: language, politics and collectivity. If the language of minor literature is always defined by becoming-minority, then the other two characteristics, politics and collectivity, have from our historical perspective gained different connotation. Deterritorialization of major language (e.g. Slovene) in the novel *Čefurji raus!* crucially describes also the consequences

of their transition: “politization”. That is why it is important that in application of Deleuze’s and Guattari’s understanding of minority literature in the age of post-socialism, or post-transition, we are conscious of the changes in social context. In this respect, the question of political is steadily moving away or is pushed into the background, and is consequently replaced by the question of social (as a main question of political). Therefore we can say that the fundamental social inequalities do not exist only in terms of political/social reality, but are experienced especially in the form of another culture, a culture that is perceived as foreign/strange – minority literature.

Key words: minority literature, deterritorialization, text, Goran Vojnović, Gilles Deleuze, Félix Guattari